

К.Ю. Карелов,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти, ОНП «Право»,
Спеціальність 081 Право
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди
[https:// orcid.org 0009-0001-8500-0063](https://orcid.org/0009-0001-8500-0063)

ПРАВОВА ПРИРОДА ІНСТИТУТУ СПІВУЧАСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Анотація. В науковій публікації підіймається питання правової природи інституту співучасті, адже у переважній більшості випадків законодавець спільне умисне вчинення кримінального правопорушення декількома особами відносить до обставин, що обтяжують кримінальну відповідальність. Безумовно це пояснюється ступенем суспільної небезпечності, що збільшується за рахунок умисної форми вини, спільної участі декількох суб'єктів кримінального правопорушення та вчинення лише умисних кримінальних правопорушень.

В статті досліджено об'єктивні та суб'єктивні ознаки співучасті, що виражають спільність діянь та умислу. Об'єктивні ознаки співучасті вбачаються в участі декількох суб'єктів кримінального правопорушення та спільній діяльності співучасників, що має місце, коли настання суспільно-небезпечних наслідків є результатом дій кожного співучасника, незалежно від ролі у вчиненні злочину.

До суб'єктивних ознак співучасті, то відповідно до ст. 26 КК України вони визначені як «умисна спільна участь ... у вчиненні умисного кримінального правопорушення». Умисна спільна участь характеризується вчиненням кримінального правопорушення співучасниками з умисною формою вини. Усвідомлення суспільно небезпечного характеру своїх дій і утворює умисну спільну участь, тобто дії кожного співучасника мають бути з прямим або непрямим умислом. Вчинення кримінального правопорушення декількома суб'єктами через необережність не утворює співучасті. Наступною суб'єктивною ознакою співучасті є вчинення умисного кримінального правопорушення, що виходить зі змісту ст. 26 КК України

Розглянуто дискусійне питання щодо існування співучасті з непрямим умислом, за умови, що один із співучасників усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачає можливість настання суспільно небезпечних наслідків та свідомо припускає їх настання, хоча і не бажає цього.

Ключові слова. Інститут співучасті, співучасть, кримінально-правова кваліфікація, об'єктивні ознаки співучасті, суб'єктивні ознаки співучасті, ступінь суспільної небезпечності, суб'єкт кримінального правопорушення, вчинення кримінального правопорушення групою осіб, умисна форма вини, прямий та непрямий умисел.

Постановка проблеми. Кримінальний Кодекс України визначає основними своїми завданнями правове забезпечення охорони визначених в Конституції

України прав та свобод людини та громадянина від кримінальних посягань та запобігання вчинення нових кримінальним правопорушень.

Кримінально-правова політика держави визначає методи реагування на кримінально-протиправне посягання в залежності від ступеня суспільної небезпечності вчинених кримінальних правопорушень. В цьому контексті, окремо слід відмітити інститут співучасті, адже у переважній більшості випадків законодавець спільне умисне вчинення кримінального правопорушення декількома особами відносить до обставин, що обтяжують кримінальну відповідальність. Безумовно це пояснюється ступенем суспільної небезпечності, що збільшується за рахунок умисної форми вини, спільної участі декількох суб'єктів кримінального правопорушення, вчинення лише умисних кримінальних правопорушень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо особливостей застосування та практичних аспектів інституту співучасті викликає певну дискусію серед науковців, до яких належать такі дослідники як: М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Д. М. Горбачов, І. О. Зінченко, О. О. Кваша, Н. А. Федорович, Т. Цибулін, В. Я. Тацій та інші. Науковці аналізували особливості притягнення до кримінальної відповідальності співучасників, питання кваліфікації дій співучасників при добровільній відмові від доведення кримінального правопорушення до кінця, особливості кваліфікації дій співучасників зі спеціальним суб'єктом тощо. Проте теоретико-прикладні питання інституту співучасті залишаються дискусійними та потребують подальших наукових розвідок.

Метою наукової статті є встановлення правової природи інституту співучасті в кримінальному законодавстві України шляхом визначення ступеня суспільної небезпечності вчинених суспільно небезпечних діянь з виключно умисною формою вини.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 26 КК України «Співучастю у кримінальному правопорушенні є умисна спільна участь декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення» [1], для визначення правової природи досліджуваного інституту проаналізуємо об'єктивні та суб'єктивні ознаки.

Слушною є позиція науковців М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова та інших щодо інституту співучасті, а саме: «об'єднання зусиль двох або більше осіб при вчиненні злочину зазвичай підвищує небезпечність самого злочину, полегшує його вчинення і приховування» [2, с. 220], що зумовлює необхідність визнання вчинення кримінального правопорушення у співучасті кваліфікуючою обставиною у переважній більшості статей Особливої частини КК України. Відповідно вчинення кримінального правопорушення у співучасті впливає на правову оцінку вчиненого. Крім того, вивчення змісту статей

Особливої частини КК України свідчить про те, що за умови передбачення такої обтяжуючої обставини у відповідних частинах зазначених статей, мова йде про те, що законодавець визнає такі діяння злочинами. Наприклад, у ч. 1 ст. 185 КК передбачено відповідальність за проступок, тоді як ч. 2 «крадіжка, вчинена за попередньою змовою групою осіб» передбачає відповідальність за нетяжкий злочин.

Визначення співучасті в КК України спонукало М. І. Бажанова його узагальнити: «співучасть – це об'єднання, в якому кілька осіб, які є суб'єктами злочину, вчинюють злочин спільно і умисно»[2, с. 224]. Об'єднання, що складається з декількох осіб (суб'єктів злочину), з запропонованого науковцем визначення вбачається наявність усвідомлення більшої суспільної небезпечності, що виражається в спільності злочинного наміру декількох суб'єктів.

З метою дослідження правової природи інституту співучасті необхідно приділити увагу об'єктивним та суб'єктивним ознакам, що виражають спільність діянь та умислу. Так, об'єктивні ознаки співучасті вбачаються по-перше, в участі декількох суб'єктів кримінального правопорушення (ст. 18 КК «фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність») [1].

По-друге, спільна діяльність співучасників має місце, коли настання суспільно-небезпечних наслідків є результатом дій кожного співучасника, незалежно від ролі у вчиненні злочину. В. Я. Тацій слушно відносить до об'єктивних ознак те, що «злочин здійснюється загальними зусиллями всіх співучасників.

Роль, функції кожного зі співучасників можуть відрізнятися, але при цьому злочин – це результат загальної, спільної діяльності всіх співучасників, кожний з них робить у вчинення злочину свій внесок» »[2, с. 225], тобто їхні вчинки були пов'язані єдиною метою та уявленнями про бажаний результат. Також наявність причинного зв'язку між діями співучасників та вчиненням злочином (безпосередньо виконавцем), наявність у всіх задіяних осіб умислу, тобто усвідомлення ними того факту, що вони беруть участь у вчиненні конкретного кримінального правопорушення саме як співучасники і що лише завдяки виконанню кожним із них власної функції стане можливим настання наперед визначених наслідків.

Спільна діяльність співучасників вчинення кримінального правопорушення, як об'єктивна ознака співучасті, обумовлює високий рівень суспільної небезпечності та підтверджує наявність кваліфікуючої ознаки (в залежності від форми співучасті) в статтях Особливої частини КК України.

Щодо суб'єктивних ознак співучасті, то відповідно до ст. 26 КК України вони визначені як «умисна спільна участь ... у вчиненні умисного кримінального правопорушення» [1].

Так, умисна спільна участь характеризується вчиненням кримінального правопорушення співучасниками з умисною формою вини. Відповідно до ст. 24 КК України «1. Умисел поділяється на прямий і непрямий. 2. Прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. 3. Непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання» [1].

Усвідомлення суспільно небезпечного характеру своїх дій і утворює умисну спільну участь, тобто дії кожного співучасника мають бути з прямим або непрямим умислом. «Вчинення кримінального правопорушення декількома суб'єктами через необережність не утворює співучасті» [3, с. 289] Кожен із співучасників має відповідати вольовим та інтелектуальним ознакам умисної форми вини, а саме усвідомлення суспільно небезпечного характеру діяння та вольового ставлення до настання суспільно небезпечних наслідків (особа бажала чи свідомо припускала їх настання).

Дискусійним залишається питання щодо існування співучасті з непрямим умислом, коли один із співучасників усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачає можливість настання суспільно небезпечних наслідків та свідомо припускає їх настання, хоча і не бажає цього. З проведеного аналізу ст. 26 КК України та позиції науковців доцільно зазначити наступне, по-перше не завжди навіть співвиконавці вчиняючи об'єктивну сторону кримінального правопорушення діють з прямим умислом; по-друге, бажання або усвідомлення настання суспільно небезпечних наслідків не зменшує ступінь суспільної небезпечності вчиненого злочину; по-третє, визначити з яким умислом (прямим або непрямим) було вчинене кримінальне правопорушення в процесі досудового розслідування доволі складно, а, іноді, не можливо. Відповідно, варто погодитися з позицією законодавця та не зменшувати коло кримінально протиправних діянь до вчинених лише з прямим умислом.

Наступною суб'єктивною ознакою співучасті є вчинення умисного кримінального правопорушення, що виходить з проведеного вище правового аналізу та змісту ст. 26 КК України. Вчинення кримінального правопорушення декількома суб'єктами через необережність не утворює співучасті. Так, наприклад, для пришвидшення ремонтних робіт два будівельники вирішили викинути будівельне сміття через вікно балкона (не перевіривши відсутності

людей під ним) чим заподіяли тяжкі тілесні ушкодження особі, що проходила повз багатоповерхівку. З наведеного прикладу можна стверджувати про вчинення кримінального правопорушення передбаченого ст. 128 «Необережне тяжке тілесне ушкодження» [1] відповідно до ст. 25 КК України вчинене шляхом кримінально протиправної недбалості, коли будівельники не передбачали можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, хоча повинні були і могли їх передбачити. Ступінь суспільної небезпечності вчиненого у співучасті діяння ніяк не збільшилася, відсутня спільна діяльність для досягнення суспільно небезпечних наслідків та усвідомлення суспільно небезпечного характеру діяння.

Правовий аналіз суб'єктивних та об'єктивних ознак співучасті підтвердив тезу про високий рівень суспільної небезпечності кримінальних правопорушень вчинених у співучасті.

Суспільна небезпечність, як об'єктивна властивість, визначає що діяння заподіює шкоду охоронюваним законом суспільним відносинам або створює реальну загрозу її заподіяння. Б.С. Галушко в своїй роботі виділяє і суб'єктивні властивості, зазначаючи «водночас суспільна небезпечність як результат соціальної оцінки діяння має й суб'єктивний характер, оскільки соціальна оцінка діяння як злочину виходить від усвідомлення цього діяння як суспільно небезпечного за результатами співвіднесення з певною шкалою соціальних цінностей, сформованих конкретним суспільством на конкретному етапі його розвитку» [4, с. 19].

В санкціях статей Особливої частини КК України що передбачають кваліфікуючу ознаку «вчинено групою осіб» передбачено покарання пов'язане з позбавленням волі на певний строк, таким чином відносить кримінальне правопорушення вчинене у співучасті до злочинів.

Висновки. Правовий аналіз суб'єктивних та об'єктивних ознак співучасті, аналіз суспільної небезпечності кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті, підтверджують тезу про підвищену суспільну небезпечність і самого діяння, і суб'єкта, який його вчиняє.

У випадку передбачення такої кваліфікуючої ознаки як «вчинено групою осіб або організованою групою або злочинною організацією» у відповідних частинах статей. Особливої частини КК України, законодавець визнає такі діяння злочинами, а не проступками. Подальших наукових розробок потребує питання щодо існування співучасті з непрямым умислом, за умови, що один із співучасників усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачає можливість настання суспільно небезпечних наслідків та свідомо припускає їх настання, хоча і не бажає цього.

Література

1. Кримінальний кодекс України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; За ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2е вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2005. 480 с. ISBN 966.667.160.3.
3. Корабель М.Г. Правовий аналіз формування санкцій кримінально-правової норми. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 2. С. 287–291.
4. Галушко Б.С. Ступінь суспільної небезпекності як критерій класифікації злочинів. Науковий вісник Ужгородського національного університету Серія ПРАВО. Випуск 34. Том 3. 2015. С.19-22.

LEGAL NATURE OF THE INSTITUTE OF PARTICIPATION IN THE CRIMINAL LAW OF UKRAINE

K. Karelov

Abstract. This scientific publication addresses the legal nature of the institution of complicity, since in the vast majority of cases, the legislator considers the joint intentional commission of a criminal offence by several persons to be an aggravating circumstance. This is undoubtedly explained by the degree of public danger, which increases due to the intentional form of guilt, the joint participation of multiple subjects in a criminal act, and the commission of only intentional criminal offenses.

The article examines the objective and subjective signs of complicity, which express the commonality of actions and intent. Objective signs of complicity are seen in the participation of several subjects in a criminal offence and in the joint activity of the accomplices, which occurs when socially dangerous consequences result from the actions of each accomplice, regardless of their role in the commission of the crime.

According to Article 26 of the Criminal Code of Ukraine, subjective signs of complicity are defined as ‘intentional joint participation ... in the commission of an intentional criminal offence.’ Intentional joint participation is characterised by the commission of a criminal offence by accomplices with deliberate guilt. Awareness of the socially dangerous nature of one's actions constitutes intentional joint participation, i.e., the actions of each accomplice must be of direct or indirect intent. The commission of a criminal offence by several persons through negligence does not constitute complicity. The next subjective feature of complicity is the commission of an intentional criminal offence, as provided for in Article 26 of the Criminal Code of Ukraine.

The controversial issue of the existence of complicity with indirect intent is considered, provided that one of the accomplices is aware of the socially dangerous nature of his or her actions, anticipates the possibility of socially dangerous consequences, and consciously allows them to occur, although he or she does not desire them.

Keywords. The institution of complicity, complicity, criminal law classification, objective signs of complicity, subjective signs of complicity, degree of public danger, subject of a criminal offence, commission of a criminal offence by a group of persons, intentional form of guilt, direct and indirect intent.